

godtobb elemeket, s ez fennáll ma is, sőt már 1914—15. telén, gyönyörű színháza elkészültekor, 75.000 tagot számlált. Legnagyobb részt jobb munkások és kispolgárok adták össze filléreiket (a legkisebb összeg 10 Pfennig volt), s aránylag hamar, 5 év alatt, csaknem egymillió márka gyűlt össze, mely összeg annál tekintélyesebb, ha tekintetbe vesszük, hogy a gyűjtés még a boldog békeidőben érte el ezt az eredményt.

Most pedig ott áll a gyönyörű épület, mely talán a porosz világárosnak legszebb színháza, Berlin északi részének egy még csak kiépítendő nagy terén s impozáns szépségéből semmit sem von le az az egyelőre még szegényes környezet. Modern díszítései Metzner művészi kezéről tanuskodnak. Kétezer ülőhelye van a mahagoni fával kirakott előkelő s mégis otthonos, barátságos nézőtérnek, a vörösesebarna faburkolatba a székek szürke huzatai kellemben illeszkednek bele. A negyven méter széles színpad a legmodernebb berendezésekkel bír. Jóleső érzés, igazi öröm ide belépni. Ha hozzávesszük, hogy a színház a kiváló színművész, Friedrich Kayzler vezetése alatt áll, ki 1917-ben váltotta fel az igazgatásban a mindenütt ismert Reinhardt-ot, és hogy minden művész a legjobbat nyújtja, mert a népnek, mint gyermeknek, az is csak éppen elég jó, még mindig nem mondunk eleget. A műsor rendkívüli gondtal van összeválogatva s az illeg irók mellett (a mult évben Shakespeare, Strindberg, Rabindranath Tagore stb.) mind a klasszikus német írók (Goethe, Schiller, Kleist), mind az ifjabbak kellő mértékben szóhoz juthattak. Kayzler arról is gondoskodik, hogy a nézők igen olcsó — vasárnap d. u. ingyen — színlapokhoz jussanak, amelyeken igazi hozzáértéssel és nagy szeretettel megírt magyarázó méltatások olvashatók. Aki ott ült pl. egy Strindberg-féle „Luther“-előadáson, melynél Kayzler maga játszott a címszerepet, az egyszerűbb közönség soraiiban, sohasem feleli el azt az áhítatos figyelmet, esendét, amellyel még a legnehezebben érthető jeleneteket is igyekszik ott mindenki magáévá tenni. Nem kell többet mondani, mint hogy a „Nach Damaskus“ két estére felosztva, ismételten telt ház mellett kerülhetett színre, s ezt is számtalan kisémbert nézte végig. Valóságos iskola ez, a legjobb értelemben.

Szomorú összehasonlításra nyílt alkalma annak, ki ugyanez időtájt pl. egy Tasso-előadást a „Staatstheater“-ben (a „vult“ királyi színházban), amely állami támogatásban részesül, nézett meg. Itt alig lelt nézőközönséget. Ez az itteni magas beléptidíjnak tulajdonítható. A mérsékelt jegyárak a Volksbühne második főelőnye. A „Neue Freie Volksbühne“-társulat tagjai tagdíj ellenében kapják jegyeiket, még hozzá sorshúzás útján. A többi jegyet a pénztárnál adják el igen mérsékelt áron. Így nem csoda, hogy a példa követésre talált s másutt is próbálkoznak hasonló színi társulattal. Magának a „Neue Freie Volksbühne“-nek is pár hónappal ezelőtt jelentek meg új felhívásai: „Erwerbt Teilschuldverschreibungen!“ Ezekben különösen arra hívják fel érkező és új tagjaik figyelmét, hogy csakis akkor valósíthatják meg legfrissebb tervüket, egy második nagy Népszínház építését, ha a polgárság és a munkásság áldozatkészsége az első esethez hasonlóan függetleníti őket a mindent megdrágító banktől: 50-től 3000 márkáig terjedő összegek jegyzéséről volt szó, a pénz után ötszázalékos kamatot adnak s 25 éven belül visszafizetik. Ebben az új színházban (vult Kroll-Oper) operaelőadásokat is tartanának. Megnyitását már e télre tartották lehetségesnek. Mindez nemcsak a német népre vet jó világot, hanem komolyan gondolkozóba kell hogy ejtsen mindenkit, aki a drágaságról panaszkodik, anélkül, hogy maga is igyekeznék ellene tenni valamit.

Koszó János.

Marcel Proust. Meghalt Marcel Proust is, váratlanul, influenzában, 51 éves korában. A magyar közönség előtt teljesen ismeretlen még ez a nagy író, ki a háború óta került fel színre, megnyervén a legelőkelőbb irodalmi babért: a Goncourt-díjat. Nem csoda, ha az összes budapesti napilapok, miután a párizsi hírt pontosan közölték, másnap Marcel Pré-vost-ról, az ügyes tollú szalonmalacról írtak nekrológot, kinek regényei úgy látszik általánosan ismertek újságírókörökben is.

Pedig Franciaország ma két táborra oszlik: Proust-pártiakra és Proust-ellenesekre. Proust mellett van a *Nouvelle Revue Française*, a mindig friss, mindig fiatal, izléses és széles, humánus látókörű folyóirat,

melynek szerkesztőségében oly sajtóságnak kerültek össze a francia protestánsok (André Gide, Jacques Rivière és mások). De ez a folyóirat (és kiadóvállalat) adja ki Claudet is, ápolja Dostojewski, Ibsen, Shakespeare és általában a világirodalmi értékek kultuszát, hirdeti a hivatalos és nem-hivatalos politikával szemben a német szellemmel való megbékülést. Amennyi objektivitás, mozgékonyág és szellemi frissesség francia emberbe csak belefér, ebben a folyóiratban megelhet. Mindamellett távol áll Barbusse-ék közönséges naturalizmusától és bolsevizmusától, de elég távol Romain-Rolland szintelen, nemzetietlen pacifizmusától is.

Ez a folyóirat fedezte fel Marcel Proustot, kiben a franciák határozottan világirodalmi értéket vettek.

Proust elleneseinek tábora is igen nagy; mindazok, akik rendszeren az újszerűt félredobják, mert formájában nem egyezik a megszokottal, bosszún vetik el sűrűn nyomott és sűrűn következő kötetét: „Unalmas, bosszantóan cikornyás, franciátlan stílus, nehézkes mondatok! És hol a szerkesztés, a cselekmény?” hallik az ellenséges oldalról. „Nem regény, naplóimpressziók felhígítása és egybefűzése” mondja a fölényes kritikus.

Aki az izgalmas, érdekfeszítő, külső eseményekben gazdag regényt kedveli, ne is vegye Proustot kezébe. Proustból csakugyan hiányzik két eddig kiválóan francia minőség: a világos szerkesztés és a kristálytisza stílus. De ha tisztába jövünk költészete lényegével, belátjuk, hogy ezek a tulajdonságok nem is férnek össze zsenijével, melynek új stílus, új kifejezési mód felel meg.

Marcel Proust egész opusa — több kisebb tanulmánykötettől eltekintve, benne van egyetlen regényciklusában, mely mint Romain Rolland Jean-Christophe-ja, egy életet rajzol és ezen az egy életen keresztül a makrokozmoszt. A ciklusnak *A la recherche du temps perdu* (Az elveszett idő keresése) címet adta és a cikluson belül a következő rendben jelentek meg a kötetek: *Du c té de chez Swann* (Swannék felé), *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* (Virágzó leányok árnyában) *Le c té de Guermantes* (A Guermantes-i táj), *Sodome et Gomorrhe*. Kéziratban van a *Le temps retrouvé* (A megtalált idő).

Proust egy serdülő fiatalember életét rajzolja egész regény-ciklusában. Az eddigi regényíró-hagyománnyal ellentétben nem történik jóformán semmi különös evvel a jól nevelt, szívhajos, előkelő fiúval: gyerekszerelmek, melyek mindig simán végződnek — hosszú, de nem intenzív szenvedések árán, — nyaralás a tengerparton, aztán kielégített szerelmi állapot, közben egy idősebb ember szerelmi története, mely kaland nélkül házasságban végződik. Ezért unalmas azoknak, akik eseményt, drámai lüktetést várnak a regénytől. De hát mivel tölti ki az író hat kötetét?

Ez a regény az első példája annak, hogy egy író a lelki élet teljes képét igyekszik adni és adja is. Műfelett érzékeny, finom és művészi hangszer ennek a törékeny, élvsovár fiúnak a lelke, akit az érzelmi élet epikureistájának lehetne nevezni. Az író ezt a nuance-okban rendkívül gazdag lelket eddig még ismeretlen finomsággal elemzi. Marcel Proust a bonyolult lelki életnek olyan bámulatosan teljes analizisét adja, mely mellett a jellegzetesen analitikus francia irodalom minden eddigi kísérlete, hogy az ember belső életét elemeire bontsa, elhalványul, üresnek, sommásnak, mechanisztikusnak tűnik fel. Proust nem siet mint Flaubert, Goncourt, Bourget vagy Barres, az ő regényében a napról-napra élés minden impressziója teljes és az én egész multjával összefüggő érzelmi értékével szerepel. Itt van először a külsőleg társadalmi élet nuanceainak elemzése: az előkelő, a parvenu, a régi hű cseléd, a bourgeois minden egyes szava, gesztusa ruhájának minden részlete visszatükröződik az ifjú dilettáns lelkén: senki sem figyelte meg ennyire azt az ezer apróságot, amiből az elegancia összetevődik. S ami megint csak olyan érzelmi érték, melyet eddig is éreztünk ugyan, de melyet csak Marcel Proust analizise tett tudatossá.

A külső világ, természet és ember M. Proust érzelmi életének művészi lecsapódásaképpen tükröződnek művében. Soha nem érezte az olvasó ennyire, mily szoros kapcsolatban lehet az irodalom a festészettel. Beszél is róla bőven. Mert a regény általában tele van szórva szép és eredeti művészi elméletekkel, ötletekkel, megfigyelésekkel. Csak egy részletét fordítom ide egy ilyen művészi leírásnak, melyben Swann-né déli

korzózását festi a művészi hatásokban gyönyörködő ifjú:

„A szép napok újra visszatértek és a meleg is. Mivel tudtam, hogy Swann-né ebéd előtt egy órát sétál és az Avenue du Bois-ra, az Étoile környékére megy járkálni; arra a helyre, melyet akkor azok miatt kik odajártak nézni a nekik csak hírből ismerős gazdagokat, „Lezülöttek Klubjának” hittak — kikértem az engedélyt szüleimtől, hogy vasárnaponként, — mert a hétnak csak ezen a napján voltam szabad, — ő utánuk jóval később ebédeljek, egy-egyedkettőkor, és hogy előbb jár-hassak egyet. S ezt mindig megtettem május havában, mert Gilberte vidékre utazott barátnőihez. Déltájban értem az Arc-de-Triomphe-hoz. Az út elején lesbe álltam, szememet szüntelen annak a kis utcának sarkára szegezve, ahonnan Swann-né szokott érkezni, kinek odáig lakásától csak néhány métert kellett megtennie. Mivel ilyen időtájt már sok sétáló haza szokott menni ebédelni, csak kisebb, s többnyire választékosabb közönség maradt már ott. Egy-szerre a faszor homokolt útján, elkésvé, halkkal és pazarul, mint a legszebb virág, mely csak délben nyílik, feltűnt Swann-né mindig más toalette-ben pompázva, de amely, mint visszaemlékezem, többnyire lilaszínű volt; aztán sugárzásának teljében feltartotta és kinyitotta széles napernyőjének hosszú száron ülő selyemlobogóját, mely ugyanolyan árnyalatú volt, mint ruhájának nyiladozó szíromlevelei. Egész kíséret vette körül; Swann, négy vagy öt klubtag, ki délelőtt nála járt látogatásban — vagy akivel csak találkozott: — és az ő fekete vagy sűrűre engedelmes csoportjukban, mely az élettelen keret szinte gépies mozdulatait írta le Odette körül, az aszszony, kinek egyedül volt eleve ség a szemében, úgy festett, mintha kinezné a férfiak közül, mint mikor valaki az ablakhoz megy; úgy vált ki közülök lágyan, bátran, szelíd színeinek meztelenségében, mint egy más rendű, ismeretlen fajú és szinte harci hatalmú lény, minék folytán egymaga ellensúlyozta nagyszámú kíséretét. Mosolyogva, boldogan járt a szép időben, a napban, mely még nem tűzött kellemetlenül, az alkotó biztonságával és nyugal-mával, aki csak imént fejezte be művét és nem törődik más semmivel, abban a biztos tudatban, hogy az ő ruhája, — még

ha a közönséges járókelők nem értékelik is, — valamennyi közt a leg-edelegánsabb; csak maga és barátjai kedvéért hordta, természetesen, túlzott figyelem nélkül, de nem teljes nemtörődömséggel; hagyta, hogy blúzának és szoknyájának kis csokrai könnyedén előtte libegjenek, mint valami kis eleven lények, melyeknek jelenlétéről tudomással bír és amelyeknek ő jóakaratóan megengedi, hogy ő előtte játszadozzanak saját ritmusukban, azzal a kikötéssel, hogy az ő járásához igazodjanak; sőt lila napernyőjére is, melyet odajövet gyakran még csukva tartott, rábocsátotta időnként mint valami pármai ibolyacsokorra, boldog és kedves tekintetét, mely még olyankor is mosolyogni látszott, midőn nem barátaival, hanem csak egy élettelen tárggyal foglalkozott“.

A morális kapcsolatok ismeretét is kimélyítette Marcel Proust. A szerelmi érzés csodálatos gazdagságába és személyességébe süllyed el legszívesebben a belső gyönyörökkel táplálkozó ifjú. Mindent, külvilágot, családi és társadalmi életet átfest sajátosságosan érzékeny lelke, melynek érzelmi és emlékezeti hullámaiba újra meg újra elmerül. Az emlékezet csodája összes árnyalataival, játékaival, érzelmi átalakulásaival, illuzióival a regény legfontosabb tárgya és *módszere*. Psychologus egész kincseshányát talál Marcel Proust-ban s dúskálhat a szebbnél szebb, finomabbnál-finomabb megfigyelésekben. Legmeglepőbb Proust intuíciója a tudatalatti vagy félig tudatos, átmeneti állapotok elemzésében: ennyi nuance-ot, komplikált érzelmi jelenséget sem író, sem psychológus nem tett tudatossá. Itt van például az ébredés állapotának megdöbbentően igaz és mély megfigyelése:

„Mikor így Gizella csak reggel felé ment el tőlem, sokkal mélyebbet aludtam a rendszeré. Minthogy az ilyen alvás — átlag — négyszerte pihentetőbb a könnyű álomnál, az alvó előtt, mikor felébred, négyszerte hosszabbnak tetszik, holott annyiszor rövidebb. Nagyszerű tévedés ez a tizenhatal szorzás, oly széppé teszi az ébredést és az életbe valósgagos megújulást visz be, mint a nagy ritmusváltozások, melyek következménye, hogy az andantében a nyolcad ugyanolyan soká tart, mint a prestissimo-ban a félkóta és melyek ismeretlenek az ébrenlét állapotában. Az élet mindig ugyanannak

látszik; ez magyarázza az utazások csalódásait. Ugy tűnik fel, mintha néha az álom az élet leggerombább anyagából lenne készítve, de ez az anyag ott feldolgozódik, összelapul, kihűződik, mert az ébrenlét óráhátárai nem gátolják abban, hogy oly magasságokba száladosdjék fel, ahol már nem lehet reá ismerni. E reggeleken, mikor Gizella későn ment el, sokszor megesett velem az a szerencse, hogy az álom szivacsra kitörölte agyamból a napi elfoglaltság jeleit, melyek úgy vannak oda rajzolva, mint valami fekete táblára és hogy emlékezetemet szinte fel kellett támasztanom, eltökéltséggel újra meg kellett tanulnom azt, amit az alvás vagy egy roham emlékezeti kiesése elfeledtetett velem: apránként új életre kel az, mihelyt a szem nyiladozik, vagy a benuflás enged.

És sokszor egy órányi továbbalvás a kelleténél, felér egy kis gutaütéssel, mely után újra rá kell jönnünk, mint használjuk tagjainkat és újra kell tanulnunk beszélni. Az akarat maga akkor már nem elég. Túl soká aludtunk, tehát nem létezőnk. Az ébredést alig érezzük, mechanikusan és öntudatlanul, mint amilyen lehet egy csőben a csap elzárása. Erre következik egy a meduzáénál is lelketlenebb élet s ez állapotban az ember épúgy hihetné, hogy a tenger fenekéről húzták ki, vagy hogy a fegyvergyarmatról jött meg, ha ugyan tudna valamit gondolni.

De ekkor az égből kihajol Mnemotechnika-istennő és felénk nyújtja a feltámadás reményét a reggeli kávékérés szokásának formájában. De rendszeren az emlékezetnek ez a hirtelen ajándéka nem is oly egyszerű. Az első percekben, mikor az ember átesúszik az ébrenlétbe, egészen különböző valóságok állnak mellette, melyek közt, azt hiszi, úgy válogathat, mint egy csomag kártyában. Péntek reggel van és az ember most érkezik haza sétáról, vagy most van a tengerparton a teázás ideje. Az alvás gondolata és az a tudat, hogy hálóingben fekszünk, sokszor csak legutolsónak jelentkezik. Azt hisszük, csengettünk, pedig nem, csak bolond dolgokat forgattunk. Annyi órát éltem néhány perc alatt, hogy mikor Franciskának csöngetni akartam s a valóságnak megfelelő és órára beállított szavakat intézni hozzá, az erőlködésnek teljes belső hatalmára volt szükségem, hogy azt ne mondjam: „No, Franciska, már este van, öt óra, és én nem láttam

Magát tegnap délután“, — és hogy visszafojtsam álmaimat. Velük ellenkezve és saját magamnak hazudva (most, hogy sikerült felcsayarnom a villanykörtét mert a mozgás visszadja a gondolatot), ezt mondtam vakmerően, de teljes erőmmel elhallgattatni iparkodván magamat, ezt mondtam, lassan, de értelmesen: „Franciska úgy-e már tíz óra? (Sőt, nem is azt, hogy: tíz óra, hanem hogy: tíz óra tíz perc, — csak azért: hogy a valószínűtlen „tíz óra“ valami természetesebb látzatot nyerjen). „Hozza be a reggeli kávémat.“ Hogy e szavakat kimondjam azok helyett, melyeket félig ébren, félig alva gondoltam, époly egyensúlyzó fáradtságomba került, mint mikor valaki kiugrik a vonatból és fut egy pillanatra a sínek mellett és mégsem esik el. Fut egy pillanatra, mert az a környezet, melyet otthagy, nagyobb gyorsasággal bír és egészen más, mint egy mozdulatlan talaj, melyhez lábai nehezen alkalmazkodnak. De, oh mily csoda! Franciska nem is sejtette az irrealitásnak azt a tengerét, melyben még akkor nyakig ültem és melyen keresztül sikerült átjuttatni különös kérdésemet. Csakugyan így felelt: „Tíz óra mult tíz perccel“; s ettől észszerű látzatot nyertem magam is és képes lettem elterelni figyelmemet azon szeszélyes társalgásoktól, melyekbe oly véget érhetetlenül bele voltam ringatózva oly napokon, mikor nem valami egyéb, a végtelen semmiség, zibbasztotta el bennem az életet. Akaratom megfeszítésével újból bekapcsolódtam a valóságba“.

Azonban ennek a túlfinomult belső látásnak és állandó érzelmi élvezésnek életformájából kiérzik a dekadencia: az akarat teljes hiánya; aki annyira belső életet él, mint M. Proust, akire a külső benyomások csak művészi és érzelmi értéket jelentenek, az képtelen a tette, az hagyja az életet keresztülfolyni lelkén, a passzív, szemlélődő, élvező vagy szenvedő ember tehetetlenségével. Ezért nincs esemény Proust regényeiben és ezért teszi az mégis ránk az intenzív élet benyomását. Ezért alakul át nála a racionális, világos francia stílus, az alárendelt mondatok és zárjelek kusza szövénységévé! Ott, ahol a racionális élet uralma megszűnik, a féligtudatos árnyalatok, az ösztönök és érzelmek folyamának szeszélyes világában, a mondatnak is híven kell követnie a gondolatot a bomlottságba. Ha-

sonló, sőt helyenként azonos a szimbolista költészet elmosó, határozatlanságot kereső stílusa. (Proust 51 éves volt, mikor meghalt, tehát ifjúsága a szimbolizmus virágzásába esik.) Ezért hiányzik nála a szerkesztésnek, ahol a belső élet egységes folyamának hű elemzése a művészi cél? Hasonló ehhez Montaigne esete, ki szintén képtelen volt tervszerűen dolgozni, mert ő a saját lelki világát legapróbb árnyalataiban igyekezett megrögzíteni, nem pedig egyfogású rendszerben bemutatni.

Könnyű Proust szellemi forrására rámutatni: ő Bergson filozófiájának irodalmi kifejezése. Proust regénye az intuício regénye, az álom, az ösztön és érzelemfolyamaté, melyben az állandó cél a bergsoni elv megvalósítása: az intuitív lelki élet minél tökéletesebb kiélése. Bergsonnál is háttérbe szorul a logikai ész és az akarat, minélfogva misztikus és pszichológikus irányú filozófiája igen termékeny lehet irodalmi hatásában, de veszedelmes erkölcsi szempontból, mert az akarat elem nem játszik benne fontos szerepet. Hasonló a stílusuk is: metafórikus társítás Bergsonnak is, Proustnak is, szokásos kifejezési módja, ott, ahol a logikus abstrakciók kifejező ereje megszűnik.

Így, ha a nagy francia erények: a világosság és a szerkesztés elvesztek is, egy régi francia irodalmi érték, a lélek-elemzés, mélypontját érte el a világ ez egyik legnagyobb ráemlékező tehetségének alkotásában.

Eckhardt Sándor.

Támadás az irodalomtörténeti tankönyvek ellen — Franciaországban. A francia folyóiratokban és napilapokban érdekes vita kavargó néhány hónap óta. Fernand Vandérem indította meg a Revue de la France 1922 aug. 15—dec. 15-i számaiban folytatólagosan megjelent cikkeivel, melyekben erős támadást intéz az egyetemen és a középiskolákban használatos irodalomtörténeti kézikönyvek ellen.

Mindenfelől visszhangzik a felháborodás. Hozzászolt a kérdéshez az új írók tekintélyes folyóirata, a Nouvelle Revue Française; fölemelte a szavát a nacionalista pártvezér és szenvedélyes tollú kritikus, Léon Daudet; a napilapok félreverik a hangokat, a L'Intransigeant, számos kiváltság aláírásával, nyílt felhívást intéz a Közoktatásügyi Tanácshoz;

az ellenfél pedig ijedten védekezik: ne oly hangosan, az Istenért, megtalálják hallani a külföldön.

Hogyan, hiszen Vandérem azt bizonyítgatja rengeteg példával és vagdalkozó elmésséggel, hogy az iskolában használatos negyven-, sőt négyszázhatvanezer példányban elterjedt irodalmi kézikönyvek közül legföljebb egy állja meg a helyét: a legkevésbé használt. Pedig lelkiismeretesen átböngészett közülök vagy tizenötöt.

A távolbáb eső századokra vonatkozólag természetesen már megállapodott értékeléseket vesznek át e kézikönyvek, itt tehát kevésbé különböznek egymástól; a francia romantizmus képe, Victor Hugo, Musset, Vigny írói jelleme is elég világosan kerekednek ki belőlük. De azután az utolsó, „Napjainkig“ fejezetben mennyi tévedés, mennyi kihagyás, mennyi meg nem értés, mennyi banalitás!

Ez pedig nem jelent egyebet, mint hogy nagy értékek elkallódnak, s az utóbbi hatvan év irodalma jelentéktelen szürkeségbe vész a ma felnövő nemzedék szeme előtt. Kivált, ha a kézikönyvhöz olyan tanára akad, ki azt vallja, hogy az irodalom ideje leűnt, ma „nem írunk többé“, a holnap a természettudományoké.

Vandérem mindenekelőtt azt veti szemükre a kézikönyvíróknak, hogy az irodalomban nem tudnak egyebet látni egymásra következő iskolák, irányok sorozatánál s az eleven életet zárt skatulyákba szeretik elraktározni. Ez a módszer rendesen beválik a másodrendű íróknál. De már Flaubert — a Mme Bovary és a Salammbó írója — romantikus-e vagy naturalista? És Stendhal? Balzac? A kézikönyvek szerzői itt sem tudják az írók magában fejlődő egyéniségként vizsgálni s ismét csak megelégszenek azzal, hogy ellátják őket az „analízis“ vagy „szimbolizmus“ címkéjével, mely írói jellemüket távolról sem meríti ki.

Másik nagy bajuk, hogy szinte valamennyien filozófusnak nézik a költőt. Mély gondolatokat, sőt szisztemát várnak tőlük, s ezzel a követelménnyel méricskélik a fantázia gyönyörködtető ragyogását, a szív kicsurrano érzelmét, a művész vésőjének finom arabeszkjeit. De ebben nagy példák állanak előttük. Már Faguet megmondta Stendhalról, hogy „mint gondolkodó vajmi bárgyú“ s Maupassantról, hogy „nem volt szisztemája, hiányzott benne a